

Християндемократията - от понятие към международно политическо и социално движение

Понятието "християнска демокрация" (*démocratie chrétienne*) се появява за пръв път самостоятелно през Френската революция и е означавало първата привидно демократична конституция на Църквата. В периода 1830-1848 френски публицисти го използват във връзка с обществото, културата и политиката. Антоан-Фредерик Озанам, който през 1833 г. става основател на първите конференции в Лион и Париж, носещи името на Св. Венсан, разбира под това понятие възпитанието на обществото в християнските добродетели, започнало за първи път в периода на преселението на народите, които са се защитавали от варварите. Филип-Жозеф Бенямин Буше вижда дори якобинските идеали за равенството на Френската революция зададени от идеята за равенството в Евангелието. През 1848 г. мнозина следват примера му и се застъпват в полза на един християнски социализъм, разбран в най-широкия смисъл на думата.

Между 1860 г. и 1880 г. понятието "християнски" се среща в съчетание с понятията "икономика" (както е в заглавието на месечното издание на католическите работнически съюзи в Белгия *L'Economie chrétienne*, 1869-1878) – и "република". Управлението на католическите консерватори в кантон Фрайбург (1881/86-1927) начело с Жорж Питон е наречено "християнска република" – *république chrétienne*. Според фрайбургския католически духовник Жозеф Шордере, който използва това понятие през 1874 г., обновяването на християнския живот в обществото, семейството и за отделния човек би трябвало да придобие активно и формиращо влияние върху публичния живот. В събирането на съмишленици за швейцарската борба за либерализиране на католическата църква (*културната борба*, "Kulturkampf") Шордере залага най-вече на свободата на пресата и сдружаването. В "културната борба" през 70-те години на XIX век духовникът и писател Хайнрих Хансякоб (1837-1916) използва понятието "християндемократия", за да означи Партията на центъра в Баден в конфликта ѝ с парламентарния либерализъм, използващ репресивните средства на държавата.

В годините след 1889 г. движението Християнска демокрация във Франция, което се свежда до кръгове, свързани с изследване на социалните проблеми, се обръща срещу навлизането на материалистичния и често враждебно настроен към религията дух на времето, който се разпространява най-вече сред младежите и работниците. През 1896 г. движението, основните представители на което са сред работниците и младите духовници в Рем и Лион, се обединява в национални конгреси, които решават да основат партия. Енцикликата *Rerum novarum* (1891) и препоръчаната от папа Лъв XIII политика за обединяване (*Ralliement*) с Френската република насочват голямата част от легитимистки настроените френски католици по пътя на социалната реформа и на осъзнато участие в законодателството на тяхната републиканска държава. Но в

парламента влизат само някои от представителите на движението, представлявано предимно от работници и млади духовници.

Основаването на списанията *La Démocratie chrétienne* (Лил, 1894) под редакцията на абат Пол Сиз и Гастон Ваньофвил, и на *Le Sillon* (*Бразда*), издавано в Париж от Марк Сание, биха могли да онагледят принципите и методите на новото движение. В защита срещу мощните либерални и секуларистки тенденции на времето ударението пада върху задаващата ориентири ценност на религията в условията на демокрация; същевременно са използвани организационните форми на модерния политически живот.

Многообещаващите нови начинания в Третата република, която няма църковен характер, не се радват на дълготраен успех. Папа Льв XIII, който през 1898 г. позитивно използва понятието *démocratie chrétienne* спрямо поклонниците в Рим, през 1901 г. в енцикликата *Graves de communi* ограничава значението му до социалните проблеми (*benefica in populum action christiana*) ("благотворна християнска дейност сред народа"). След като повечето от другите християндемократически вестници са преустановили дейността си, през 1910 г. папа Пий X забранява излизането на *Бразда*, защото решителната политическа ориентация на изданието засилва вътрешно-църковните различия сред католиците във Франция. Впрочем Римската курия категорично се разграничава от националистическия монархизъм на консервативната организация *Action Francaise* на френския публицист Шарл Мора.

Понятието постига днешната политическа и вътрешно-конфесионална яснота едва в партийното име на Християндемократическия Съюз на Германия и Християндемократическата партия (*Democrazia Cristiana*) на Италия. Те, също като техните сестри от континенталната партийна фамилия, израстват от корените на католическите народни партии, които продължават да се развиват в междувоенния период; произходът им е свързан с антитоталитарната съпротива срещу националсоциализма и фашизма и те съзнателно започват политически да се отварят към другите християнски вероизповедания или към хората, които не са религиозно осъзнати. Неподозираният възход на християнските партии след 1945 г. предизвика обрат и в международната историография. Английски, американски, френски, италиански и германски историци (М. П. Фогарти, Дж. Н. Мууди и др.) схващат политическия и социален католицизъм, който дотогава бе смятан по-скоро за страничен феномен, като "предистория" на християндемократията на своето съвремие и в наблюденията си се връщат до Фелисите Робер дьо Ламене и до периода на Реставрацията. В противовес на това изследванията на католицизма си запазват собствена изследователска територия. Жан-Мари Майор (1980), воден от желание за сравнителна типология, пледира за запазване на различието между *де факто* католическите партии на XIX век, които са наричани така от своите привърженици и противници, и християндемократическите партии на XX век.

Разбира се, християндемократията не може да претендира да приема всички форми на проявление на католицизма като свой предшественик, но въпреки това в изключително голяма степен тя израства от своите конфесионално формирани предшественици, като в процеса на израстване и промяна тя никога

не е отричала тази приемственост. Само малка част от възникналите през XIX или дори през XX век християнски партии нарекоха себе си католически, както например Католическата народна партия на Швейцария (1894), Римокатолическата държавна партия в Нидерландия (основана през 1897 г. а от 1945 г. наричаща се Католическа народна партия), Католическата народна партия на Унгария (1895-1918), Католическата народна партия в Галиция (преминала през 1919 г. в съществуващата до 1936 г. партия Християндемократия в Полша), Католическата национална партия на Словения (1892-1905, от 1905 г. преименувана в Словенска народна партия), Федерацията на католическите общности (*Fédération des cercles catholiques*, 1868 г.) и Католическата партия в Белгия (1884-1940). Приемането на такива имена е ориентирано срещу един стимулиран от държавата либерализъм, както е при основаната през 1869 г. от Якоб Линдау в Баден Католическа народна партия, която всъщност от самото начало е отворена за некаатолици, както и основаната през 1852 г. от Пруския парламент Католическа фракция..

В имената от спектъра на християнските партии в крайна сметка са преобладавали политическите значения. Често се използва понятието "народна партия", отчасти разширено от споменаването на определена нация или отделна страна: *Acción Nacional*, съответно *Popular* в Испания (1931-1933), Австрийската народна партия (1945), Швейцарската консервативна народна партия (1912), Италианската народна партия (*Partito Popolare Italiano*, 1919-1926), Хърватската народна партия (1920), Баварската патриотична партия (1869), съответно Баварска народна партия (1919). Често се използва прилагателното "християнска" или "християнсоциална": през 1893 г. Християнската народна партия под ръководството на фламандския духовник Адолф Даенс (1893-1919) се отделя от възприеманата като консервативна Католическа партия на Белгия. Тя се обявява за по-социална програма. Основаната в Унгария от свещеника Анджей Хлинка Християнска словашка народна партия (съществувала през периода 1905-1925 с това име, а след това преименувана на Словашка народна партия на Хлинка) е била религиозно и национално ориентирана. Фламандската последователка на християндемократическата и социално ориентирана Католическа партия на Белгия през 1945 г. се нарича Християнска народна партия. През 1944-45 от основаната през 1914 г. (след дълга предистория) люксембургска Партия на десните произлиза Християнсоциалната народна партия на Люксембург; тази партия, която при това почти не променя своята програма, иска с думата "десни" да апелира първоначално към сътрудничество с некаатолиците. Първата християндемократическа партия на Испания, която просъществува кратко време, е ориентирана към провеждането на реформи и произлиза от консервативните среди на карлизма и мауризма. Тя нарича себе си Социална народна партия (*Partido Social Popular*, 1922-23). Понятието "народ" се използва и за да означава малкото протестантски партийни образувания, както сочи примерът със социалната, гражданска и национално ориентирана протестантска формация Християнсоциална народна служба (1929-1933) във Ваймарската република.

Многопластовото понятие "народ" отразява проблемите с малцинствата в държавите със смесени националности, противопоставянето срещу

посредничеството на една либерална и правителствено осъзната класа в (монархическата) държава, целта на участието на по-широки народни маси в едно бюрократично представено правителство (Баден, Бавария), социално-реформистки или корпоративни схващания за обществото, и най-накрая - сбогуването с монархиите в Централна Европа заради преломните промени през 1918-1919. Чрез особената ситуация на Френската република, която властно изисква от консервативно настроените в по-голямата си част католици да признаят нейната държавна форма, може да се обясни комбинацията на понятията "демократически" или "републикански" с понятието "народна партия" (*Parti Démocrate Populaire*, 1924-1940) или с понятието "народно движение" (*Mouvement Républicain Populaire*, 1944-1967).

Типичният за християндемократията стремеж към социално равновесие се изразява понякога експлицитно с означението "християнсоциално". Такъв е случаят с Християнсоциалната партия във Валония (1945), монархистки настроената протестантска Християнсоциална работническа партия, Християнсоциалната партия на Адолф Щьокер в Германия (1878), Християнсоциалната народна партия в Унгария (1918), хърватската Християнсоциалистическа дясна партия (1910), Християнсоциалната партия в Австрия (1891-95), Християнсоциалния съюз в Бавария (1945). Народните и десни партии в Испания през XX век също вземат отношение спрямо католическото социално учение; като пример бихме посочили Социалната народна партия (*Partido Social Popular*, 1922-23); Партията на националното действие (*Acción Nacional*), която е по същество народна партия (1931-1933); Испанска конфедерация за автономни права (*Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA)*, 1933-1937).

Задължението да се следва центристка политика и придържането към конституционния конформизъм се изразяват в наименованието на германската Партия на центъра или Конституционната партия (1870-1933), на чието успешно парламентарно представяне се подражава в Италия и Испания, какъвто е случаят с формацията *Unión Católica* (1881). През 1967 г. формациите, последователки на Републиканското народно движение на Франция (МРП, *Mouvement Républicain Populaire*), *Centre démocrate* и *Centre Démocratique et Progrès*, които през 1976 г. се обединиха като *Centre des démocrates sociaux*, заемат позиции както в правителството, така и в опозиция. Въпреки че християндемократическото идейно наследство е било развито още в монархически формираната Европа преди 1914 г., словосъчетанието "християндемократически" се е избирало за партийно име с намерението да се изрази и защити собствена позиция върху територията на републиката, както е при партията Християнска демокрация във Франция (1890 г.) или за да се утвърди съзнателно извършения преход към национална или независима държава както е при партията Християндемократия в Полша (1919-1936), Християндемократическата партия на Литва (1919-1927) и различни народни партии след 1918 г. По време на Втората световна война и след нея то изразява теоретичното и политическо противопоставяне срещу реализиралите се на практика диктаторски движения на националсоциализма (Християндемократическия съюз в Германия, 1945 г.), на фашизма (*Democrazia*

Cristiana в Италия, 1942 г.) или срещу режима на Франко (*Federación Demócrata Cristiana*, 1977 г.) и *Partido Demócrata Cristiano* на Ф. Алварес де Миранда).

Исторически и идейни предпоставки

Исторически християндемократията се ражда в разделното време на преход от стария към новия свят. Тя образува дълготрайна, обхващаща различни вълни и преминаваща през различни политически етапи реакция (в неутралния смисъл на думата) спрямо тръгващия от Френската революция процес на секуларизация. Тази реакция протича по различен начин в сравнение с предишните промени и приема формата на фундаментално раздвояване, на едно "изпитание на властта" пред политическите и религиозни авторитети (Ханс Майер). Ако систематизираме нещата, получаваме три типа реакция:

1. Традиционалистка реакция, свързана с романтизма и периода на Реставрацията. Тя изхожда от историческата ретроспектива, упражнява актуална критика на настоящето и се опитва да утвърди създаващата културна идентичност и социално помиряваща сила на християнството, което е под духовното ръководство на папата. Тази реакция протича в един свят, който се формира все повече от взривоопасни тенденции и разнообразни взаимни зависимости и затова не би могъл да се върне към предреволюционното си състояние (Адам Мюлер, Новалис, Фридрих Шлегел, Жозеф дьо Местр).

2. Ранната християндемократия във Франция, която налага свободното политическо развитие като първо условие за свободата на църквата. Според тази реакция схващаната в духа на "ултракатолиците" (*ultramontane*) църква в бъдеще може да се осъществи само в рамките на една политически свободна държава, която използва завоеванията на Френската революция. Според учението на изхождащия от традиционализма бретонски свещеник абат Фелисите Робер дьо Ламене (1782-1854) християндемократията същевременно трябва да разгърне и социална енергия, която да трансформира обществото.

3. По-ограничени цели си поставя политическият и социален католицизъм в Германия и Белгия, който използва либерални и парламентарни средства за защита на правата и свободите на християнските църкви. Тази дейност се помества в рамките на по-далечната цел да се съхрани или да се възроди свободното, разчленено, основано върху собствеността, морала и естественото право общество, формирано според вековната християнска традиция (Й. Е. Йорг). В програмата на основаната през април 1931 г. испанска партия *Acción Nacional* се появява един антиреволюционен консервативен обществен проект. Тя се противопоставя на силите на един либертински републиканизъм, които, според нея, разрушават обществото и ценности като религия, отечество, семейство, ред, работа и собственост.

Общото между тези различни зараждащи се духовни процеси и публицистични и политически движения, се състои в това, че те се обявяват срещу изтласкването на християнството извън новото разбиране за духовна, политическа, икономическа и социална култура, което е доминирано от секуларизма или от някаква гражданска религия, както и срещу претенциите на

модерната държава да бъде компетентна във всички области. Това само по себе си не означава враждебност спрямо институцията на модерната държава, а по-скоро отстояване на известни предхождащи държавата естествени права, които се извеждат от конкретна интерпретация на обществото. Заедно с това тече процес на отхвърляне на теорията за либералната бюрократична държава, описваща неоабсолютистките континентални монархии, дотолкова, доколкото тази теория се отнася до просветителско-агностични, а по-късно и до светогледно-позитивистки позиции, които не само не си поставят "отвъдни цели", но дори отричат съществуването на такива. Стременията на едно вдъхновено от християнството ново осъзнаване на тези процеси са прояви на цивилизацията, които изначално се обясняват от историческа, социологическа (от перспективата на история на религията) и политическа гледна точка и варират според ситуацията в различните страни (Майкъл Фогарти, Едгар Александер, в: Дж. Мууди). Твърде повърхностно е обаче те да бъдат извеждани само или най-вече от категорията "политическа теология", съответно "католическа политика". По-скоро определени групи искат да наложат собствените си представи за цели, които да съответстват на едно исторически легитимно дълбинно разбиране за културата и обществото, и да използват методите на своето време и най-вече парламентарното представителство на интереси.

За тяхното разбиране, обаче, може да послужи една по-обща философско-антропологична позиция, основана върху християнското разбиране за живота. Първоначално тя е обоснована в ученията на личности като Франсиско Суарес (1548-1617) или Св. Тома Аквински (1225-1274), а впоследствие намира съвременен облик в дейността и произведенията на Марк Сание (1873-1950), Жак Маритен (1882-1973) или Еманюел Муние (1905-1950). **Персонализмът, който признава, че всеки човек притежава неповторима индивидуалност и достойнство, извежда на преден план вътрешното задължение към активно формиране на живота, включващо обществото и политиката. Това задължение произтича от идеята за човешкото съдействие и съучастие в Божественото милосърдие. Човекът винаги се явява като активен, уникален, уважаван, надарен със съвест, отговорност и способност за съждение субект, а не само като пасивен обект на частни, политически и социални действия, структури и процеси.** Действителността се представя като многопластова, конституирана от много особени констелации, пронизана от влиянието на морални правила, в основата на които е съвестта. В съответствие с това човешкото действие притежава и се оправдава от по-висши гледни точки, за да може да се зачете отделния човек, както и да се реагира прагматично на отделните ситуации, които се променят в зависимост от обстоятелствата. Познаването на отношението между цел и средства става по-понятно, ако бъде разглеждано като връзка между базисни ориентации и прагматични цели.

От признаването на личното достойнство на всеки човек се получават основополагащи ориентации в областта на политиката и конституционното действие, които са развити през XIX век и са наследени от християндемократическите партии на XX и XXI век. Това са:

- 1) стремежът към гарантирани от закона свобода и равенство на възможностите;
- 2) понятието за солидарност, което може да бъде приложено в социален и регионален план към големи и малки групи и към отношенията между държавите и нациите; спектърът на действие на това понятие за солидарност е твърде широк в съответствие с възприемането на обществото като разчленено цяло вместо редуцирането му до класови противоречия;
- 3) готовността да се отстоява, но и да се споделя отговорността, която отдава предпочитание на федерализма и субсидиарността вместо на авторитарната или централизирана опека;
- 4) отвореността спрямо социалните промени, които би трябвало да се извършват еволюционно, тъкмо за да се избегне революционния преврат в обществото.

Полета на действие

Фактически католическите, протестантски и християндемократически партии не са били нито заместници на църквите, нито пък нелегитимни конфесионални или религиозни групи по интереси, които действат в политическата и социална сфера. **Те са били организации, които, като са изхождали от определени, но и променящи се позиции, са застъпвали интереси или са издигали искания, които са имали за предпоставка приемането на позитивни взаимоотношения между държавата и църквата, обществото и моралния дълг на всеки отделен човек.** Това може да се демонстрира в сферите на църковната, културната политика и социалната политика, но се отнася също и до определена концепция за международни отношения, която издига като приоритет съхраняването на мира, идеите за справедливост, баланса на интересите, взаимното уважение и зачитане и е развила норми за политическо взаимодействие между държавите (Жак Маритен).

А) В Германия католическите народни представители в парламентите на провинциите (ландтагите) преди революцията от март 1848 г. за първи път се застъпват за правата на своето конфесионално малцинство срещу подкрепената от държавата религия (Staatskirchentum), която бе последвана от процес на секуларизация. Защитата на църквата и християнската религия изобщо е била главна претенция на универсалисткото романтическо мислене, което е искало да съхрани религията на народа и така да създаде опора за съществуването на държавата в бъдеще. Различни автори - протестанти и католици - са демонстрирали съгласие по отношение на тези основни претенции. Й. Гьорес, който с публикуваната през 1838 г. брошура *Атанасиус* дава решаващ тласък за развитието на една църковно-политическа публицистика, вижда в презирацията моралните закони стремеж към власт на държавата заплаха за общото благо. Изхождайки от краткотрайната свобода на религиозните сдружения (дружествата на Пий) от оковите на подкрепената от държавата религия пруските и германски католици успяват в провалилата се през 1848г.

революция все пак да прокарат определящата бъдещето връзка между религиозна и гражданска свобода, както и гарантирането на основните права на свобода и самоуправление за рдващите се на вътрешна автономия църкви и религиозни общества.

Гарантирането на свободата и самостоятелността на църковните общности, а същевременно и на техните възможности за действие в обществото, например в училищното дело, следователно е свързана с началото на християндемократията. С нея е свързано и дистанцирането от стремежа църквите да бъдат предадени на настъпателното влияние на държавата през XIX век като бъдат третирани по един неправилен начин или бъдат поставяни условия за тяхното привилегироване. След пруско-австрийската война от 1866 г. остро се поставя проблемът за конфесионалния паритет в една малка, предимно протестантска Германия. Сред другите признаци е заплахата, на която са изложени възможностите за действие и самото съществуване на френските католици в Третата република от страна на милитаристки и лаицистки настроеното мнозинство на Националното събрание. При Партията на центъра в Германия, както и при партията Християнска демокрация (*Démocratie chrétienne*) във Франция (Марк Сание), на преден план излиза стремежът да се защитават правата на църквата и свободата на изповядване на религията и същевременно да се спори с държавата относно внедряването на отделни интереси, партии или антицърковни светогледи. Тук прави особено силно впечатление приносът на църковно осъзнатите сили да схващат държавата плуралистично, така както основателят на Католическата асоциация в Ирландия Дениъл О'Конъл допринася за създаването в Англия на такъв парламентаризъм, който зачита правата на ирландци и католици.

Като установена партия на малцинството Партията на центъра се опитва да защити своите културно-политически интереси преди всичко по училищния въпрос през бурните години на Ваймарската република като води коалиционна политика и същевременно се опитва да бъде гарант за структурно слабата и икономически застрашена конституционна власт.

През XX век общата агресия на тоталитарните системи на националсоциализма и комунизма срещу църквите и техните вярващи съвсем ясно и категорично показва колко ценни за една свободна държава са тези институции и близките до тях партии. Всъщност Християндемократическият съюз (партията на интерконфесионалния съюз на Германия) и Християндемократическата партия в Италия след 1945 г. вече не са толкова близо до църквите като някои от техните предшественици (например германската Партия на центъра и италианската Народна партия). Заради своята политическа самостоятелност и интерконфесионалната си нагласа те до известна степен се дистанцират от църковните общности, но все пак, като партии на мнозинството, представляват доста голяма част от широките народни маси, смятани преди това за консервативни, които, чрез подкрепяното от държавните либерали и ограничено с ценз избирателно право, са били държани настрана от сериозно участие в управлението (както е в Прусия и Италия преди 1918 г.).

Б) В епохата на индустриализацията социалната реформа и социалната политика представляват съществени градивни елементи на християндемократическия дневен ред, който надхвърля границата на държавата, заради разрешаването на подобни обществени проблеми. Принадлежащият към кръга на Гьорес романтик Франц фон Баадер насочва вниманието на своите съратници върху проблемите на "четвъртото съсловие" – "пролетариата". Също така още преди мартенската революция от 1848 г. протестантският свещеник Йохан Хинрих Вихерн се посвещава на горещите социални проблеми, каквито са грижата за затворниците и възпитанието на бедни и осиротели младежи (*Rauhes Haus* в Хамбург). Антоан-Фредерик Озанам и други създават със своите благотворителни съюзи съобразени с времето форми на католически-социалния лаицистки апостолат. Избухналият в средата на революционната 1848 г. година демократически, либерален и конституционен ентузиазъм кара епископът на Майнц, В. Е. фон Кетелер, който през 1871-72 е депутат на Партията на центъра в Райхстага, открито да обърне внимание на факта колко неотложен е станал социалният проблем, породен от тежкото положение на фабричните работници. През 1848 г. и отново през деветдесетте години на XIX век френската партия Християнска демокрация извежда искането за социално издигане на работническата класа от Евангелието. Някои предприемачи, като Леон Армел, се възползват от позицията си, за да помогнат на работниците.

Изхождайки от подобни идеи, инициативи и патронажи, се развива социална политика, във формирането на която съществено участие взимат християнските парламентарни кръгове; тази политика има два етапа. През първия най-напред се цели да се спечели държавата и тя да бъде накарана да се намеси в тази област, тоест да се наложат законодателни мерки за защита на работниците и за въвеждане на социална осигуровка. Тук след 1877 г. Партията на центъра поема важна роля в германския Райхстаг. В тази област либералният католик Шарл Форбс дьо Монталамбер, сътрудник на Ламене, още през 1841 г. е участвал в създаването на закона, регламентиращ труда на жените и децата във фабриките. Страстен поборник за социални закони във френския парламент между 1883 г. и 1912 г. е и граф Албер дьо Мун, който се изявява и при основаването на Католическата асоциация на френската младеж (1886-1956) (*Association Catholique de la Jeunesse Française*).

През втория етап християндемократическата социална политика се стреми чрез образователни и организационни усилия и по пътя на социалната еманципация да издигне работниците на ниво, което да ги направи способни сами да си помогнат и да им даде независимост от опекунската и налагаща зависимост помощ на патрона или държавата. За тази цел френският вестник *Бразда* създава групи за обучение на работници. По-ефективно в тази насока работят християнските профсъюзи от 1899 г. под ръководството на А. Щегервалд, които са интерконфесионално организирани и представят интересите на работниците по-решително в сравнение с католическите работнически съюзи. В началото на XX век и в Испания се проявява разделение между католическите профсъюзи (*Circulos de Obreros Católicos*, основани от Антонио Винсент през 1865 г. и *Sindicatos Amarillos*) и независимите профсъюзи (*Sindicatos Católicos Libres*), които отхвърлят директното влияние на църквата.

Социалните католици и християнските профсъюзи се обявяват както срещу либерализма, така и срещу социализма, който е прекият им конкурент за спечелване на влияние върху работниците. (Техният антилиберализъм обаче не ескалира до антисемитизма на християнсоциалистите на А. Щьокер). Те отхвърлят социалистическата класова борба, както и откровено диктуваната от интереси политика на либералните индустриални кръгове, които само привидно служат на държавния интерес, и развиват корпоративна концепция за обществото, като се позовават на католическото социално учение. Според това учение обществото е разделено на така наречените "естествени единици", т.е. на семейства, съюзи, сдружения, професионални сдружения, общини, региони или провинции и се стига чак до съюз на народите. Според него обществото трябва да бъде сплотено чрез чувството за солидарност, а работниците трябва да получат подобаващо място в рамките на първоначално морално разбираната "народна общност" (Адам Щегервалд) чрез професионално израстване и баланс на интересите.

Енцикликата *Rerum novarum* (1891) се основава върху едно понятие и разбиране за обществото, което може да бъде наречено "корпоративно", и което според някои автори принадлежи на Средновековието. Това понятие "оплоди" социалното преустройство на католицизма в много страни. Представата за едно разчленено общество, което не е по социалистически изравнено, като от друга страна не е подчинено и на отделни интереси, позволява на средното съсловие, (развитието и поощряването на което е предвидено например в програмата на Християнсоциалната народна партия на Люксембург) и дори на хуманитарните професии да заемат легитимно място в устройството на обществото. Тази представа е подчинена на глобалната промяна по посока на едно отворено общество, която започва след 1945 г. Нейната актуалност се съдържа в отхвърлянето на политиката на интересите или на една преувеличена справедливост при разпределяне на богатата, която се упражнява от държавата и се състои в подкрепа на субсидиарността и в последователно преследване на икономическа политика, насочена към преплитане на търговските отношения в международен план, но все пак се стреми да постигне благополучие за хората в рамките на едно обозримо пространство и вътрешен пазар.

Етапи на развитието

Ако този "радикален" и "безкомпромисен" католицизъм, който издига искания за свобода (обратно на твърденията на неговите противници) и си служи с либерални методи и демократични форми на организация, бива обявен за непосредствен предварителен етап на християндемократическия пробив след 1945 г (Джон Бойе, в: М. Гелер), то тогава възниква въпросът за дефинирането на съдържателните различия и историческите преходи към същинската християндемократия, свързана с демократичната форма на държавата. Трудността се състои в това да се очертаят интерферентните области. Католицизмът, въпреки че вече не притежава традиционната си форма, е оказал активно влияние като решаващ политически фактор още в историята на Федерална република Германия (Албрехт Лангнер, Мартин Конуей). От друга страна през XIX век вече се оформят известни специфики на

християндемократията вътре в католическото движение, без да могат да излязат извън неговите рамки, защото в Германия те срещат съпротивата на конфесионалното разединение, ескалирало в “културната борба”; във Франция се сблъскват с антиклерикалния лаицизъм, издигнат и стилизиран до републиканско кредо – казано накратко, това е съпротивата срещу тенденцията към секуларизация, присъща на Новото време.

По пътя към християндемократията водеща бе готовността за парламентарна дейност, за създаване на съюзи (срещу забраните на властта) и за сътрудничество със сродно мислещи протестанти (Л. Виндхорст, Й. Бахем). В същото поле се намира не само конфесионално мотивираното отхвърляне на подкрепената от държавата религия и на държавнолибералния “абсолютизъм” (В. Е. фон Кетелер). “Ултракатолиците”, които си служат с модерни либерални или демократични средства, се дистанцират от изявено консервативните позиции на някои свои единовеци, които отхвърлят модернизиратата се държава, както и от националистически настроените католици, които търсят своето спасение в нагаждането си към процесите на развиващата се секуларизация. Те се налагат срещу тези съществено по-малки групи и оформят профила на християнски мотивираните народни движения.

Още през 1890 г. и 1910 г. лявото крило на католицизма във Франция, оформено около *Бразда* и абатите–демократи (*abbès démocrates*), развиват едно понятие за демокрация, което се конкурира с лаицистката република. То се стреми да помири авторитета и свободата, традицията и прогреса, създаването на държавата и на законите въз основа на личната отговорност на отделния човек, социална равнопоставеност на работниците, разчленено общество, по-нататъшно развитие на държавата до превръщането ѝ в един “град на бъдещето”, възплъщаван от християнското братство и в крайна сметка от сътрудничеството между народите.

Работническият лидер и пруски депутат в ландтага Георг Щилер от Гладбек, смятан за глас, излязъл от редиците на “работниците-християни”, през 1920 г. в брошурата *Център и работничество* обявява за цел постигането на една “честна демокрация, една християндемократия”, която представлява баланс на интересите, ориентиран към общото благо и осъществен чрез включването и на по-слабите социални прослойки в рамките на “държавата, която като една общност обединява различните животи и съдби”. Междувременно той гледа на Партията на центъра като на “демократична партия”, която е задължена да следва тази цел. По подобен начин Есенската програма на християнските профсъюзи от ноември 1920 г. (А. Щегервалд, Х. Брюнинг) поощрява превръщането на досега предимно културно-политически ориентираната Партия на центъра в християндемократическа народна партия, която изтласква на преден план повече общополитически и социални искания и обхваща за продължително време широки слоеве от работници и служители. Новата според тогавашните разбирания комбинация между понятията “германски”, “християнски” и “социален” изглежда е била призвана да избегне ексцентричностите на крайния индивидуализъм и на колективистичния социализъм.

Времето между двете световни войни не позволява на тези и на другите нови тенденции да узреят до една народна партия на центъра, която да има силата да се справи със социалистическите масови партии и да им се противопостави в идеологическата сфера. Неочакваният преход към републиканската форма на държавата, поражението на Германския райх, мъчителното отбиване и противопоставяне срещу съветската революция заздравяват и без това силно консервативните тенденции и подготвят почвата за нови, радикално националистически и антипарламентарни групи и развития. Началните опити да се осъществят зависимости и връзки в световната икономика от времето преди Първата световна война бяха дори възпрепятствани от рестриктивната търговска политика на отделните държави.

Едва отхвърлянето на опустошителните тоталитарни движения и духовната криза след Втората световна война в континентална Европа довеждат до продължителен подем на християндемократическите партии, макар и той да се гради върху политическа култура, която е била основополагаща за по-ранните десетилетия. Критиката спрямо Ваймарската република и либералната държава в Италия, където идването на националсоциализма и фашизма не можеше да бъдат предотвратени, доведе до ново ценностно преосмисляне на демокрацията, утвърдена върху парламентарна основа. Сходни идеи характеризираха и дискусиата, която се провеждаше сред кръговете на емиграцията (Х. Брюнинг, Дон Луиджи Стурцо) и на съпротивата, но още преди това бяха застъпвани от кръга на младото поколение от политици и интелектуалци (Х. Брюнинг, Робер Шуман, Херман Плац). Пред вид изкусителната сила, която се излъчва от универсалистките идеологии, псевдорелигиозните учения за спасението или повикът към низките инстинкти, за много наблюдатели от това време изглежда, че връщането към основните ценности и към трансцендентно обоснованата неприкосновеност на личността отваря перспективи към политическото бъдеще. Трябва изрично да подчертаем, че съпротивата и емиграцията съживяват не само консервативните предмодерни конституционни национални модели и че в никакъв случай не само социалистите са задавали демократични и социални цели в стремежа си да спрат подстрекаването на народа от страна на десните радикали.

Новосъздадените големи народни партии (в Германия, Италия, Франция) дефинират своите ценности. В Германия това става под влияние на протестантството и отчасти много по-ясно, отколкото предпочитаните преди и чисто политически представени католически партии с тяхната призната конфесионална основа. Те сами спомагат за създаването и съхраняването на свое реално пространство за развитие, каквото представлява освободилата се от пълзящата власт на комунизма континентална Европа. В тези рамки до сгромолясането на Съветския съюз през 1989 г. те дават значителен принос за бавно напредващото обединение на Европа. Първоначално създават организация на европейско ниво в *Nouvelles Equipes Internationales*⁷. Християндемократическите партии защитават една мотивирана от идеалите - замислена повече като конфедеративна, отколкото като строго наднационална - европейска политика до ранга на епохално обръщане и определяне на новата посока. Разпространените в периода между двете войни визии за мирно разбирателство и международно сътрудничество, които обаче все още стоят в

преддверието на официалната политика на великите сили, правят възможно под знака на една нова европейска политика да се преодолее дълбоката пропаст, създадена от националсоциализма и фашизма.

Продължителните успехи на ХДС и ХСС в Германия, за разлика от разпокъсването на християндемократическия център във Франция, със сигурност могат да се обяснят с различното историческо развитие на двете страни: В Германия секуларизацията, във всеки случай насочената навън секуларизация, е по-малко напреднала и развита отколкото във Франция. Също така тя не се идентифицира с националния възход, както е във Франция след Революцията. Конфесионалното противоречие, подсилените от него различия в политическите възгледи и културните разлики между Севера и Юга, Запада и Изтока, възпрепятстват общото израстване на германската национална държава, но от друга страна я бяха предпазили преди 1933 г. от едно централизиране и егалитизиране, което се наблюдаваше в другите европейски страни. Затова след 1949 г. дългогодишното управление на Съюза (ХДС и ХСС) се оказва свързано с подема и регенерирането на западногерманската държава. Не е чудно, че благодарение на работата на партиите от Съюза, а не само под влияние на западните съюзници, бе постигнат консенсус за създаване на политически и културно обосновано федерално-държавно устройство на Германия.

Най-различни са причините за разпускането на християндемократическите партии във Франция (1967) и в Италия (1993), както и тяхното отстъпление по време на изборите, например във Федерална република Германия, Белгия и Холандия. Католическата среда в централните области, която бе възстановена след Втората световна война благодарение на Християндемократическия съюз, започна да се разпада. Християндемократията бе парализирана от общо наблюдавания процес, при който социалното обвързване и закотвяне на партиите, произтичащо от XIX век, както и причиненото от него обвързване на избирателите с определени партии, изчезна. Населението на много европейски страни бе обхванато след края на 50-те години на XX век от бърз упадък на църковните връзки, които придружаваше обществените промени и бе предизвикан от тях. За разлика от това духовната секуларизация през XIX и XX век се ограничава повече в рамките на отделни социални групи, във водещите либерални кръгове, в бюрокрацията, в рамките на някои държавни органи или в отделни кръгове сред работниците. Сега широки кръгове от населението приемат ново поведение, което се изразява в начина, по който прекарват свободното си време и начина им на потребление. Материалните аспекти на живота излизат на преден план, разпространява се нов вид мислене и разбиране за снабдяването, свързано с държавата на благоденствието, отслабнаха семейните връзки. След 1970 г. демографският регрес придобива смайващи размери не само в Германия. Отказът на подрастващото поколение поражда заплахата, която според някои прогнози бе неизбежна. Това е заплахата за договора между поколенията, а заедно с това и за основанията на социалната и културна държава и за бъдещето на младото поколение. Първоначално политиката не я възприема сериозно или от тактически предизборни съображения я изтласка на заден план.

Разбира се, не са изглеждали лесни и задачите, които след катастрофата от 1945 г. се поставят пред партиите от Съюза, на които бе поверена отговорността за управлението на страната. През първия период на едно двадесетгодишно управление наред със стабилизацията трябваше да започне и модернизацията, за да се държи сметка за промените в едно развиващо се индустриално общество. Възникват нови професионални изисквания. Положението на жената в обществото започна коренно да се променя. Формите на съжителство, които бяха от части доказали важността си, от части – отживели, отстъпват място на нови модели на поведение. На базата на социалното пазарно стопанство и на базата на идеи, които не са неомарксистки, във Федералната република по време на управлението на К. Аденауер, Л. Ерхард и К. Кизингер за първи път в германската история е постигнато един вид безкласово общество. На първите признаци на неговия разпад и вътрешно разяждане отговори шестнадесетгодишната ера на Хелмут Кол, опитал се да даде реформаторски и модернизационен тласък, който отново бе прекъснат от управляващата след 1998 г. червено-зелена коалиция.

Предизвикателствата на Модерността

През 80-те години на XX век "демократията на настроенията" печели територия и влияние и в нейния контекст все по-трудно могат да бъдат споделени онези политически нагласи, които са принципно ориентирани. Медийният пейзаж се промени из основи, загуби част от политическия и светогледен плурализъм, проявяват се тенденции към подвеждане под най-малкия общ знаменател, предпочита се да се водят кампании, с които някой трябва да бъде атакуван и развенчан, вместо да се поднесе предметна и обективна информация. Християнските партии намират все по-малка подкрепа в сравнение със собствените си конкуренти, които често са срещу тях и умеят твърдо да отстояват позициите си. Подобно на своите предшественици, по-ранните католически и протестантски движения, младите християндемократически партии, които имат мнозинство, не са постигали във формирания от други традиции духовен живот на техните нации онзи отглас, който трябва да отговаря на новото им значение. След упреците за реставрация през 50-те и 60-те години следват нападите на движението от 1968 г. срещу уж капиталистическата държава на ХДС и срещу парламентарните сили-носителки на Голямата коалиция. През новия XXI век се разпространи легенда за създаването на ФРГ, според която същинската демократична република е конституирана през 1968 г. и последващия период и се твърди, че преди това страната е управлявана от стари, реставриращи елити, които са били зложници на времето преди 1945 г. Участието на партиите от Съюза, които упорито бяха държали германския въпрос отворен, в събитието на века, каквото бе обединението на Германия, намери удивително малко признание и не бе почетено в германската преса. Всъщност за първи път в историята на Федералната република се откроява обезпокоителният феномен, че пресата, радиото и телевизията критикуват и атакуват по-скоро опозицията ХДС-ХСС, отколкото правителството на СПД и Зелените.

Падането на източния блок и на комунизма предизвика нуждата от нова ориентация, която бе изразена както в дебата за глобализацията, така и при

възникването на един нов, общ от гледна точка на информацията и техниката, свят. В Източна и Западна Германия след обединението твърде малка роля играят самоосъзнати и ориентирани към демократичните норми аргументационни модели. Пасторалните предупреждения на папа Йоан Павел II да се осъзнае същността на християнския живот отвъд принадлежността към един от двата бивши блока, се намират в съвсем друга плоскост. През времето на неговия понтификат (след 1978 г.) подкрепата и окуражаването на църковно осъзнатите кръгове в Полша допринасят за погребването на диктатурата, послушна на Съветите. След дълго продължилите фази на политическа нестабилност съживяването на християндемократическите партии в източноевропейските страни се изправи пред особени проблеми.

И ако в Германия, Холандия, Белгия и Италия новите обществени ориентации и отчасти кризисни развития в религиозната сфера не се изразяват първоначално в един паралелно протичащ процес на оттегляне на гласовете на избирателите от християндемократията, то това може да бъде разбрано като резултат от влиянието на приноса, който по непряк начин конфесионалните партии дават през предходните десетилетия за да се постигне частична секуларизация и демократизация на политиката и обществото (С. Н. Каливас). И това е принос, който най-после позволява в един променящ се свят да се заемат ясни позиции в чисто политически сфери. В Германия към тези позиции спада социалното пазарно стопанство, западната ориентация, стремежът към обединяването на двете Германия, който бе съхранен въпреки многото въпроси и съмнения, готовността за реформи и политиката за обединение на Европа, която отбеляза най-значителното постижение – да разруши недоверието, което много съседни страни изпитваха към Германия.

Партиите от Съюза решително се впуснаха в борбата за политическо ръководство, вместо чрез коалиционна аритметика да се пазарят за оставане в управляващия лагер, защото бяха водени от съзнанието, че са изработили и са заели позиции, които могат да спечелят мнозинството, и са насочени спрямо релевантни политически сфери, които в следвоенния период до голяма степен бяха формирани и от тях самите. Тя бяха готови или да поемат отговорността като правителство или да търкат неудобните банки на опозицията и да играят полагащата им се роля в разпределението на политическите роли между управляващи, коалиция и опозиция. В Испания след Франко в рамките на една поляризираща се многопартийна система също се установи консервативна християндемократическа партия (*Alianza Popular* от 1977 г., *Partido Popular* от 1989 г.), която като почти постоянна и сериозна сила се противопоставяше на *Partido Socialista Obrero Español*, основана през от 1879 г.

При особените исторически дадености на Испания тя намери подкрепа сред искащите автономия християндемократически партии на Баския (*Partido Nacionalista Vasco* от 1894 г.) и Каталуния (*Unio Democrática de Catalunya* от 1931 г.). При различните национални изходни позиции християндемократията демонстрира, че има афинитет към федерализма. Във Федералната република сложната променяща се обстановка във федеративната политика и политиката на отделните провинции под влиянието на партиите на Съюза, които сами са федеративно организирани, се превърна в запазена марка на политическата

култура. В началото на 40-те Аденауер наистина вярва, че ще може да извоюва за ХДС в Северен Рейн-Вестфалия и за ХСС в Бавария сигурна база за Съюза, за да печели мнозинството в цялата Федерална република. Но тъй като и двете партии остават самостоятелни, те не успяват да постигнат централистка еднообразност на християндемократическа партийна формация в рамките на цялата република.

Трудно могат да се преценят бъдещите шансове на християндемократията. Големите предизвикателства, които се изправят пред спойката на модерните общества, са демографския дефицит, биотехническата революция и породените от нея евгенически селекционни възможности, които трябва да се посрещат и анализират особено критично в Германия заради националсоциалистическата идея, че "животът, който не представлява ценност", трябва да бъде унищожен до корен. Предизвикателство са културните и финансови проблеми, произтичащи от емиграцията, отстъплението от религиозното възпитание в училищата и в семейството, загубването на смисъла, ограниченията пред икономическата конкурентноспособност на Германия, наложени от гарантирания от закона социален стандарт на държавата на всеобщото благоденствие. От друга страна, предизвикателствата се пораждат от неспирния процес на икономическо развитие, изведено почти до ранга на светоглед, и едно експедитивно мислене, обхващащо несъвместими области.

В така наречените "класически сектори" на политиката и икономиката също се наблюдават кризисни развития, които са взаимно зависими. Такива например са нуждата от финансиране на държавата, сектора на енергийното снабдяване, съхраняването на производителността в едно променящо се индустриално общество, външната политика на федералния съюз и защитата на неговото съществуване. За тези неотложни проблеми трябва да се намерят идеологически необременени и ценностно обосновани възможности за решения, които да бъдат предложени по начин, който да въздействат на хората. С чиста съвест партиите от Съюза могат да се позоват на постиженията си във вътрешното изграждане на страната и на признанието, което получават отвън, на успехите, които са постигнати за Федерална република Германия през ерата на Аденауер. Онзи, който погледне през оградата на партийната политика, лесно ще забележи, че кампаниите, целящи да очернят една партия, която досега е участвала в изграждането и развитието на демократическата държава, вредят на голямото цяло, което се представя извън страната от партиите от Съюза, заради дългите години, през които те са носили отговорността за управлението на страната. Консенсусът на трудно изградената след 1945 г. политическа култура трябва да бъде запазен. Към тази култура спада и една форма на партийнополитическо противопоставяне, която ясно се различава от унищожителните вербални атаки срещу носителите на демократичната "система" на Ваймарската република.

Във връзка с това партийната програма на Съюза би могла отново да включи повече размисли върху политическите основания, вместо да се разраства на ширина. Принос към това даде председателката на ХДС Ангела Меркел през юни 2001 г. Задачата за бъдещето остава същата каквато е била и в миналото – да се посрещнат промените и предизвикателствата на времето със съзнанието

за нарастваща отговорност, което измерва основните решения в политиката с ценности, норми и връзки, предхождащи държавата. За подобно самоутвърждаване е необходим гъвкав процес на обучение, който е наясно с натрупаното познание за предмета, който искаме да изучим.